

Міністерство освіти і науки України

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

«Економічної теорії»

на тему:

«Вплив державного боргу на економічну активність»

Студентки 2 курсу ОПД -21 групи
напряму підготовки «Облік та аудит»

Панчук І.М.

Керівник: к. е. н., викл. Вірковська А.А.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

Тернопіль - 2017 р

План

Вступ

1. Теоретичні основи формування державного боргу

2. Аналіз впливу державного боргу України на економічну активність
(національний аспект)

3. Проблеми державного боргу в Україні та шляхи їх вирішення

Висновки

Список використаної літератури

Вступ

Актуальність теми на сьогодні полягає в тому, що останніми роками у фінансовій системі України суттєву роль почали відігравати державні позики, що застосовувалися як метод мобілізації грошових ресурсів до державного бюджету, інструмент регулювання грошово-кредитної сфери й платіжного балансу країни.

Державний борг є невід'ємною і важливою складовою державних фінансів. Під державним боргом розуміють непогашену основну суму безумовних фінансових зобов'язань держави, що виникають унаслідок державного запозичення і державних гарантій, які набирають чинності, перед суб'єктами права у грошовій формі. Теоретично наявність державного боргу передбачає його наступне погашення за рахунок майбутніх надходжень насамперед від податків. Тобто це фактично податки, узяті наперед. Насправді ж погашення державного боргу формально переноситься на більш пізній термін, а реально ніколи не відбувається. Оскільки матеріальні інтереси позикодавців у цілому в розвинених країнах зосереджуються, насамперед, не на очікуванні повернення позики, а на отриманні постійних процентів за її використання державою, то основним способом погашення позик виступає їх рефондування (рефінансування заборгованості). То ж для сплати процентів і погашення попередніх позик доводиться звертатися до все більш масштабних нових. Фахівці відзначають, що в світі витрати на управління державним боргом в зв'язку з розширенням позикових операцій зростають і абсолютно і відносно.

Аналізуючи інформацію про державний борг, розраховуючи оптимальні та критичні значення його показників, оцінюючи ризики, визначають рівень кредитоспроможності країни та необхідність застосування інструментів активного управління боргом. Важливою складовою аналізу державного зовнішнього боргу є дослідження періодизації його розвитку.

Державний борг деформує економіку, гальмує розвиток реальних економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяє ефективно розвиватися країні, оскільки значний тягар лягає на державний бюджет.

Значні розміри внутрішнього та зовнішнього боргу, а також зростання витрат по його обслуговуванню посилює актуальність самої проблеми державного боргу та необхідність пошуку шляхів вдосконалення управління ним.

Важливою перешкодою налагодженню належної стратегічної ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи законодавчого забезпечення регулювання витрат з обслуговування і погашення державного боргу. Зволікання із прийняттям базового закону про державний борг призводить до виникнення суперечностей між положеннями окремих нормативних актів з питань погашення і обслуговування державного боргу.

В економіці України державний борг все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми, яка прямо пов'язана з проблемою економічної безпеки країни. Крім того важливого значення набуває питання управління та обслуговування державного боргу в контексті тих економічних труднощів, які переживає Україна, що обумовило актуальність вибраної теми дослідження.

Оскільки система управління державним боргом визначає ефективність фінансової політики держави та вміння державою виконати покладені на неї економічні функції, цій проблематиці присвячено чимало наукових праць таких українських дослідників як: В.А Андрущенко, О.І. Барановський, Б.Г. Болдирьов, Т.П. Вахненко, Н.В. Зражевська, Я.В. Онищук, О.В. Плотнікова, О.С. Поважний та ін.

Мета курсового дослідження полягає у вивченні та аналізі основних тенденцій та специфічних особливостей формування державного боргу України.

Об'єктом курсової роботи є державний борг України.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, що виникають в процесі формування державного боргу в Україні.

1. Теоретичні основи формування державного боргу

Ставлення науковців до боргів держави було і залишається неоднозначним. У більшості наукових праць XVIII і XIX ст. державний борг розглядався як явище негативне. Так, А. Сміт наголошував у своїх працях, що зростання державного боргу може спричинити банкрутство держави як позичальника. Досить категорично щодо державних запозичень висловлювався інший відомий учений Т. Р. Мальтус. Він зазначав, що великий державний борг - це ракова пухлина, яка роздирає життя народу і його добробут. Цієї ж думки дотримувався Ж. Б. Сей, який порівнював державний борг із новою зброєю, страшнішою за порох, зброєю, якою держава повинна користуватися лише у крайньому разі [5]. Водночас досвід розвитку світової економіки підтвердив, що державний борг - це складне явище, зумовлене низкою факторів, яке в умовах кожної держави може мати свою специфіку. Державні запозичення не завжди призводять до банкрутства держави або до її зубожіння, а сама по собі наявність державного боргу не дає уявлення щодо реального стану державних фінансів. Підтвердженням тому є досвід Англії, яка вважається батьківщиною державного кредиту і яка, незважаючи на зростання державного боргу, досягла розквіту економіки.

Існування державного кредиту призводить до появи державного боргу і необхідності чіткої системи управління ним.

Державний борг - це сума заборгованості держави перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами.

Загальна сума державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), і відсотків за ними, включаючи видані гарантії за кредитами, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам. Розрізняють поточний і капітальний державний борг. Поточний борг - це сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати в цей період відсотків за усіма випущеними на даний момент позиками.

Капітальний борг - це загальна сума заборгованості й відсотків, що мають бути сплачені за позиками.

Структурно державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній. Внутрішній борг визначається як заборгованість кредиторам держави в даній країні, а зовнішній - заборгованість кредиторам за межами даної країни. Тобто поділ державного боргу на внутрішній і зовнішній здійснюється залежно від того, в якій валюті номіновано зобов'язання - в іноземній чи в національній. Однак з посиленням інтеграційних процесів в економіці і випуском внутрішніх позик, номінованих у вільно конвертованій валюті поділ державного боргу на внутрішній і зовнішній за цією ознакою став некоректним.

Тому внутрішній борг - це сукупність зобов'язань держави перед резидентами, а зовнішній борг - сукупність зобов'язань держави перед нерезидентами (незалежно від того, в чийй національній валюті номіновано зобов'язання).

Особливістю сьогоденної ситуації в Україні є фактичне існування двох типів державного внутрішнього боргу: номінального і реального. Номінальний трактується як сукупність державних запозичень на кредитних і фондових ринках і передбачає погашення основної суми боргу з виплатою процентів у визначені терміну. Реальний внутрішній державний борг, крім номінального боргу, включає також невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки (неоплачені державні замовлення, заборгованість по заробітній платі перед працівниками бюджетної сфери, невідшкодований податок на додану вартість і т. ін.) [7].

Слід зазначити, що внутрішній борг має певні переваги над зовнішнім. Повернення внутрішнього боргу і виплати відсотків за ним не зменшують фінансового потенціалу держави, тоді як зовнішній борг має у своїй основі вплив капіталу з держави. Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у власності держави. Платоспроможність за внутрішніми позиками забезпечується, як правило, за рахунок внутрішніх джерел. Платоспроможність держави за зовнішніми позиками залежить насамперед від

валютних надходжень. Можливості у погашенні зовнішнього боргу визначаються сальдо торговельного балансу. Його позитивне сальдо характеризує ті ресурси, які забезпечують платоспроможність держави і дають змогу тим самим урегулювати платіжний баланс.

Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Однією з головних характеристик становища боргової залежності країни є відношення суми державного боргу до ВВП. Міжнародний банк реконструкції та розвитку критичним рівнем цього показника вважає 80-100 %. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, відбувається зростання зовнішньої заборгованості у світі. Особливо вирізняються стрімкими темпами зростання заборгованості країни, що розвиваються. До категорії країн із надмірним рівнем заборгованості належать ті, які протягом останніх років мали перевищення критичного значення хоча б одного з таких показників: відношення величини накопиченого боргу до ВВП становило понад 80 % або відношення величини боргу й відсоткових платежів до експорту перевищувало 220 %. У більшості країн світу величина державного боргу регулюється законодавчо. В Україні величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту.

Боргова політика нашої держави почала формуватись у 1994-1995 рр., коли державне запозичення набуло масового характеру, хоча початок було покладено міжурядовими позикам ще в 1992 р.

У країнах із розвиненою ринковою економікою основними кредиторами держави є фізичні особи. Але в Україні залучення державою коштів від населення утруднене, по-перше, через низький рівень доходів громадян, а, по-друге, внаслідок недовіри до держави і до банків. Разом з тим за оцінками експертів на руках у населення перебуває 8-10 млрд дол. США готівкою, а вклади населення в комерційних банках, у тому числі і в Ощадному банку України, постійно зростають - щорічно в середньому на 35-50 %. Це свідчить про наявність потенційних можливостей у подальшому нарощуванні державних внутрішніх запозичень. Важливим заходом по відновленню внутрішнього

фінансового ринку є переорієнтація внутрішніх фінансових позичкових ресурсів на розвиток виробництва, а не на державне споживання, суттєве їх здешевлення.

Щодо зовнішніх запозичень, то їх обсяг останніми роками в Україну дещо скоротився. Безумовно, рівень ризику, пов'язаний із наданням кредитів Україні, дуже високий. Проте слід зазначити, що Україна, як країна з перехідною економікою, що орієнтується на інтеграцію в Європу, користується певною підтримкою і міжнародних фінансових організацій, і урядів європейських країн, і Європейського Союзу в цілому. Однак можливості в залученні відносно дешевих кредитів не означають автоматизму в кредитуванні [11].

Виплата процентів, вигравшів, коштів із погашення позик становить основну частку витрат на обслуговування державного боргу. До інших належать витрати з виготовлення, пересилання і реалізації цінних паперів держави, проведення тиражів вигравшів, тиражів погашення і деякі інші витрати.

При обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього боргів визначають коефіцієнт обслуговування. Для зовнішнього боргу його розраховують як відношення всіх платежів із зовнішньої заборгованості до валютних надходжень держави, виражене в процентах. Сприятливим рівнем обслуговування вважається значення показника на рівні 25 %.

В Україні обслуговування зовнішнього боргу здійснюється в процесі виконання державного бюджету. Розрахунки належних до сплати сум із погашення та обслуговування зовнішнього боргу виконуються в доларах США. Перерахунок у національну валюту проводиться за прогнозним курсом валют до гривні. Безпосередньо оплату здійснює Державне казначейство.

Джерелами погашення зовнішнього боргу є: бюджет; золотовалютні резерви; кошти, отримані від приватизації державного майна; нові запозичення.

Обслуговування державного внутрішнього боргу здійснюється Міністерством фінансів через банківську систему шляхом проведення операцій з розміщення державних цінних паперів, їх погашення і виплати доходу.

Граничні розміри державного внутрішнього і зовнішнього боргу встановлює Верховна Рада України одночасно із затвердженням Державного бюджету України на наступний рік.

Існування великого державного боргу може підірвати економічне зростання країни і негативно впливати на її фінансове становище. Залежно від характеру наслідків впливу державної заборгованості на економіку, їх поділяють на короткострокові та довгострокові. Короткострокові наслідки державного боргу існують як проблема "витіснення", а довгострокові відомі як "тягар" боргу.

Ефект "витіснення" виникає через підвищення ринкових процентних ставок, яке відбувається у випадку фінансування за допомогою випуску державних цінних паперів бюджетного дефіциту. Боргове фінансування бюджетного дефіциту стимулює зростання процентних ставок. Кредити стають дорогими і не вигідними для здійснення інвестиційних проектів, таким чином інвестиції витісняються із сфери виробництва.

Довгострокові наслідки державного боргу пов'язані з його впливом на нагромадження капіталу та споживання майбутніх поколінь, тобто на довгострокове економічне зростання. Накопичення боргу і підвищення процентних ставок у довгостроковому періоді призводить до заміщення приватного капіталу державним боргом. Це відбувається внаслідок того, що при зростанні процентних ставок приватні інвестиції скорочуються, а приватні заощадження починають розміщуватися в державні боргові зобов'язання. Таким чином зростання боргу зменшує виробничі потужності, призначені майбутньому поколінню, що уповільнює економічне зростання і призводить до зниження доходів населення.

Оскільки джерелом погашення державного боргу є доходи бюджету, зокрема податкові надходження, то можна стверджувати, що зростання боргу порушує збалансованість бюджету і провокує бюджетний дефіцит із його негативними економічними, соціальними і фінансовими наслідками. Досвід більшості європейських країн підтверджує, що лише ті країни зуміли уникнути серйозних боргових труднощів, які змогли контролювати дефіцити своїх

бюджетів. Використання державних запозичень на фінансування поточних витрат бюджету, у тому числі на обслуговування державного боргу, є найменш ефективним шляхом. Цілком очевидно, що кошти, які надходять від державних позик, повинні бути закріплені за бюджетом розвитку. Це створює передумови для їх інвестування в економічний розвиток, завдяки чому додаткові доходи, отримані від зростання ВВП, можуть бути джерелом погашення позик.

2. Аналіз впливу державного боргу України на економічну активність (національний аспект)

Державний борг суттєво впливає на макроекономічний розвиток держави, зокрема на параметри монетарної і фіскальної політики, на ринкову кон'юнктуру. Теоретико-методологічне усвідомлення наслідків державної заборгованості є важливою передумовою зваженого управління борговими зобов'язаннями держави, що сприяє стабільності фінансування державного бюджету та стійкості внутрішнього фінансового ринку. Відсутність науково-обґрунтованої довгострокової боргової стратегії, недосконале, нераціональне проведення політики формування державного боргу, може стати деструктивним фактором для економіки країни.

Після Революції Гідності казначейські рахунки "бюджету" були пусті і Уряд Яценюка, а потім Гройсмана були вимушені проводити не популярні реформи, які були направлені в тому числі на зменшення видатків з державного бюджету та оздоровлення публічних фінансів країни.

На сьогодні економіка України потребує здійснення ефективних економічних реформ з метою стабільного економічного зростання. Проте, забезпечення реалізації відповідної економічної політики неможливе без значних капіталовкладень, мобілізація яких, в нинішніх умовах функціонування, може бути здійснена за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень. Державні запозичення стали об'єктивно необхідним інструментом сучасної фінансової політики України. Впродовж 2014 – 2016 років державні запозичення були найважливішим джерелом фінансування бюджету України [18].

Визначити позитивний чи негативний вплив боргу на фінансове становище України допоможе структурно-динамічний аналіз, який покаже зміни за період з 2014 року по 2016 рік, чим вони спричинені. Тому, щоб проаналізувати зміни порівняємо 2014 – 2016 роки (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Динаміка показників державного боргу України за 2014– 2016 роки

[18]

Показники, млрд. грн.	Рік			Абсолютний приріст, млрд. грн..		Темп приросту, %	
	2014	2015	2016	2015 -	2016 -	2015- 2014 pp.	2016- 2015 pp.
				2014 pp.	2015 pp.		
Державний та гарнтований державною борг:	59,22	64,5	73,11	5,28	8,65	8,28	13,42
Державний борг:	44,72	49,95	60,08	5,23	10,13	11,69	20,28
в т. ч. внутрішній борг	20,21	23,81	32,15	3,6	8,34	17,81	35,03
в т. ч. зовнішній борг	24,51	26,14	27,93	1,63	1,79	6,65	6,85
Гарнтований державною борг:	14,51	14,55	13,03	0,04	-1,52	0,28	-10,45
в т. ч. внутрішній борг	1,54	2,03	3,39	0,49	1,36	31,82	67,00
в т. ч. зовнішній борг	12,97	12,52	9,64	-0,45	-2,88	-3,47	-23,00

Проаналізувавши дані показники зовнішнього боргу за період 2014-2016 років, спостерігалось зростання обсягу державного та гарантованого державною боргу України, а саме з 59,22 млрд. грн. у 2014 році до 64,5 млрд. грн. у 2015 році, або на 8,92% та на 13,42% у 2016 в порівнянні з попереднім роком. Зростання державного боргу України також спостерігалось протягом даного періоду, тобто у 2015 році борг зріс на 5,25 млрд. грн. (11,69%) по відношенню до 2014 року і на 10,13 млрд. грн. у 2016, або 20,28%. Дана тенденція спричинена

активною політикою запозичень України як у зовнішньому так і у внутрішньому секторах. В тому числі, внутрішній борг зріс у 2014 році по відношенню до 2015 року на 3,6 млрд. грн., або на 17,81% і на 8,34 млрд. грн. (35,03%) у 2016 порівняно з попереднім, аналогічна ситуація спостерігається, щодо зовнішнього боргу, він зріс на 1,63 млрд. грн., або на 6,65% і у 2016 році на 1,79 млрд. грн. (6,85%). Дані показники свідчать про те, що збільшилась кількість запозичень, як у внутрішньому, так і в зовнішньому секторі країни. Таким чином, ми бачимо те, що явище є негативним. Гарантований державою борг з 2014 року по 2015 рік зріс на 0,04 млрд. грн. (0,28%), але у 2016 році спостерігаємо зменшення на 1,52 млрд. грн. порівняно з попереднім. В тому числі зовнішній борг, який протягом даного періоду зменшується з 12,97 млрд. грн. у 2014 році до 12,52 млрд. грн. у 2015 році та до 2,88 млрд. грн. у 2013 році, що можна назвати позитивним; внутрішній же борг зріс протягом 2014 року по 2016 рік з 1,54 млрд. грн. до 3,39 млрд. грн.

Дефіцит державного бюджету зумовлено відсутністю ефективної політики бюджетного планування, невідповідністю видаткової та дохідної частин державного бюджету.

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України, Рахункової палати України

Рис. 2.1. Динаміка державного боргу України, 2010-2017 рр. [18]

Відповідно до Державного бюджету України на 2017 рік, на місцеві бюджети покладено значне соціальне навантаження, в той же час з державного

бюджету передбачено трансферт у сумі 224,5 млрд. грн., 97,9% якого – витрати споживання (16 субвенцій та 4 дотації на програми соціального захисту), а на регіональний розвиток – 2,1%.

Як бачимо, маємо очевидну динаміку до скорочення зовнішнього боргу, яка стала можливою завдяки продуманій макроекономічній політиці останніх Урядів. Очевидно що зараз політика жорсткої бюджетної економії б`є по самим вразливим верствам населення. Але в середньостроковій перспективі вона дозволить оздоровити публічні фінанси країни, перезапустити економіки та підвищити соціальні стандарти населенню, що ми наразі і бачимо в проекті бюджету 2017 року [7].

В Україні спостерігається зростання показників державного боргу. Причому суттєвою проблемою державного боргу України є високий рівень валютного ризику, що обумовлено значною питомою вагою зовнішнього боргу в загальній заборгованості держави. Залежно від ситуації на внутрішньому і міжнародному фінансових ринках слід використовувати можливості виваженого трансформування зовнішнього боргу у внутрішній, що, у свою чергу, вимагає від уряду та НБУ вжиття ефективних заходів щодо радикального удосконалення внутрішнього фінансового ринку.

Водночас, з метою послаблення боргового тиску на бюджет і платіжний баланс Україна має домагатися укладення угод з кредиторами щодо реструктуризації боргу на умовах зменшення боргових виплат та обміну боргових зобов'язань держави на майнові активи.

Розглянемо детальніше структуру внутрішнього державного боргу України за допомогою даних, наведених в таблиці 2.2.

Крім того, ємність внутрішнього ринку капіталу недостатня для задоволення потреб у фінансуванні державного бюджету, внаслідок чого план державних внутрішніх запозичень впродовж 2012-2016 рр. не виконувався [19].

За таких умов Кабінет Міністрів України був змушений здійснювати запозичення в іноземних валютах.

Таблиця 2.2.

Структура внутрішнього державного боргу України за 2016 р.[18]

Показники	%
Внутрішній борг	100,00
1. Заборгованість перед юридичними особами	57,32
Казначейські зобов'язання	0,22
ОВДП (5 - річні)	16,33
ОВДП (4 - річні)	0,81
ОВДП (3 - річні)	2,94
ОВДП (2 - річні)	3,22
ОВДП (18 - місячні)	5,67
ОВДП (12 - місячні)	0,90
ПОВДП 2000 року	27,24
2. Заборгованість перед банківськими установами	42,68
Національний банк України	42,68

Варто зазначити, що управління державним внутрішнім боргом в Україні здійснює Міністерство фінансів у порядку, погодженому з Національним банком, який як безпосередній учасник ринку державних цінних паперів виконує обов'язки: генерального агента Міністерства фінансів України з обслуговування розміщення ОВДП та проведення платежів за ними; контролюючого органу; депозитарію за облігаціями внутрішньої державної позики, що випущені у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів.

Управління зовнішнім боргом — процес циклічний і багатостадійний, який включає три стадії: залучення, розміщення (використання) і погашення (виплата процентів і основної частини боргу).

Суттєвою проблемою державного боргу України є високий рівень валютного ризику, так як кредити беруться в доларах і на довгостроковий термін. Розглянемо валютну структуру зовнішнього боргу України на основі даних, наведених в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Валютна структура зовнішнього боргу України у 2016 р. в розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення [19]

Сектори економіки	Долар США	ЄВРО	Спец. права запозичення	Рос. рубль	Укр. гривня	Інші
Сектор державного управління	53,4	6,4	33,2	-	4,6	2,4
Короткострокові	84,6	-	-	-	15,4	0,0
Довгострокові	49,9	7,2	36,9	-	3,4	2,6
Довгострокові	0,1	-	99,9	-	-	-
Банки	89,6	5,3	-	0,3	3,0	1,8
Короткострокові	68,4	13,7	-	1,2	14,0	2,7
Довгострокові	93,6	3,7	-	0,1	1,0	1,6
Інші сектори	78,2	16,6	-	3,5	0,9	0,8
Короткострокові	77,5	14,3	-	8,0	0,0	0,2
Довгострокові	78,7	17,9	-	0,9	1,4	1,1
Прямі інвестиції:	66,6	30,7	-	1,4	-	1,3
Валовий зовнішній борг	70,5	11,2	13,3	1,6	2,1	1,3

Як свідчать дані таблиці 2.3, валовий зовнішній борг на 70,5% складається з долара, 11,2% — з ЄВРО і лише — 2,1% з гривні. Щодо секторів економіки, то видно, що найбільше кредитів в доларах беруть банки — 89,6%, а найменше органи грошово-кредитного регулювання, які на 99,9% користуються спеціальними правами запозичення. Незначним є відсоток запозичень у гривні.

Обсяг зовнішнього боргу України впродовж усього періоду (з часу отримання перших кредитів включно до 2016 року) постійно зростав. Зокрема, з 2011 року обсяг зовнішнього боргу почав зростати дуже високими темпами, в

тому числі, і за рахунок отримання нових кредитів та розміщення на зовнішніх фінансових ринках державних боргових зобов'язань .

Загальні виплати за державним боргом України, які повинні бути здійснені в 2016 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 234,260 млрд грн.

Про це йдеться в Програмі управління державним боргом у 2016 році, яку публікує Міністерство фінансів України. При цьому 79,8% суми (186,845 млрд грн) припадає на виплати за внутрішнім боргом.

Частка виплат за зовнішнім боргом становить 20,2% (47,415 млрд грн).

Крім того, Мінфін має намір залучити фінансування бюджету на рівні 217,998 млрд грн.

На внутрішньому ринку займуть 45,2% загальної суми (близько 98,444 млрд грн). На зовнішніх ринках з урахуванням запозичень по спеціальному фонду державного бюджету України – 54,8% 119,554 млрд грн.

Україна в 2017 році витратить на погашення та обслуговування зовнішнього боргу в цілому близько \$ 1,7 млрд. При цьому найбільші виплати припадуть на березень і вересень, коли буде відбуватися виплата купона по дев'яти нових випусків облігацій, випущених відповідно до умов реструктуризації зовнішнього комерційного боргу.

Таким чином, внутрішній та зовнішній борг України швидко зростає і тому його обслуговування стає окремою вагомою статтею бюджетних витрат. Причому, виплати процентів по позикам посідають одне з перших місць серед витрат державного бюджету.

Насамкінець зазначимо, що проблеми державного боргу (його формування, обслуговування, погашення та управління) є дуже складними, оскільки передбачають участь держави в особі уряду, Міністерства фінансів, Національного банку та фінансових інститутів не лише у відносинах з приводу залучення позичкових коштів до бюджету, але й управління боргом; розвиток грошового, банківського, фондового та інших ринків; інвестиційний клімат; податкове регулювання.

3. Проблеми державного боргу в Україні та шляхи їх вирішення

Управління державним боргом є сьогодні однією з найважливіших проблем для всіх країн світу, у тому числі для України. Саме тому пріоритетним завданням економічної політики держав є пошук оптимальних рішень щодо збалансування бюджетного дефіциту і механізмів ефективного управління державним боргом.

Незважаючи на позитивні зрушення у сфері управління державним боргом, які відбулися протягом останніх років, необхідність вирішення оптимізації управління державним боргом є надзвичайно актуальною. Особливого значення набуває необхідність розробки практичних рекомендацій для мінімізації негативних наслідків державних запозичень, для чого необхідно визначити чіткі стратегічні завдання боргової політики України [16].

Зовнішні позики дозволяють країні інвестувати і споживати більше, ніж виробляє власна економіка. Темпи зростання зовнішнього боргу залежать від частки зовнішніх запозичень у загальному обсязі наявного боргу; процентної ставки (підвищення ставки процента потребує збільшення зовнішніх позик). Основними причинами виникнення і зростання боргу є зростання державних видатків поза підвищення державних доходів; циклічні спади і автоматичні стабілізатори; політичний бізнес – цикл; інфляція і т.п.

Світовий досвід показує, що погашення заборгованості здійснюється переважно за допомогою конвертації боргу в акції підприємств. В Україні при обслуговуванні державної заборгованості перевага надається новим запозиченням. Стан боргової безпеки слід розглядати як один із найвпливовіших факторів фінансової стабільності, пов'язаний з обслуговуванням зовнішніх та внутрішніх боргів.

Управління державним боргом передбачає вивчення кон'юнктури на ринку позикових капіталів, проведення конверсії та консолідації позик і погашення раніш відпущених позик, використання чітких класифікаційних характеристик

параметрів боргу. Це має важливе значення з точки зору огляду структури боргу, організаційних, процедурних та інших питань.

Важливим завданням управління державною заборгованістю є оптимізація структури боргу та скорочення його розмірів. У світовій практиці використовується декілька методів оптимізації структури та скорочення державного боргу. Так, сплата боргів може здійснюватися за рахунок бюджетних, або золотовалютних резервів країни.

В умовах значного державного боргу держава вдається до рефінансування державного боргу, тобто погашення заборгованості шляхом випуску нових позик. Рефінансування може використовуватися і при обслуговуванні зовнішнього боргу за умови, що репутація країни на міжнародному фінансовому ринку, а також економічна та політична стабільність не викликатимуть сумніву. Різновидом рефінансування є обмін облігацій попередньої емісії на нові облігації за регресивним співвідношенням з метою скорочення державного боргу [1].

Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структуру, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно з затвердженням Державного бюджету України.

Також використовуються й інші методи управління державним боргом, такі як відстрочка погашення – перенесення дати виплати заборгованості на пізніший термін; уніфікація – об'єднання кількох позик в одну; анулювання державного боргу – відмова держави від своїх зобов'язань; новація – це домовленість між позичальником і кредитором щодо зміни зобов'язання по певному фінансовому кредиту іншим зобов'язанням [1].

Важливою складовою управління державним боргом є його обслуговування, головна фінансова мета якого є зменшення вартості боргових зобов'язань, зниження тиску зовнішнього і внутрішнього боргу. В сучасних економічних умовах нашої країни це досить актуальна проблема. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу постійно зростають, його тягар все більше перекладається на усе суспільство.

Ще однією проблемою щодо управління державним боргом є неналежна нормативно-правова база. На сьогодні в Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, які частково регулюють порядок утворення державного боргу, його обслуговування та погашення, проте вони не створюють цілісної системи, порядку, форм та методів ефективного управління державним боргом.

Отже треба відзначити, що, по-перше, чинним законодавством не врегульований порядок витрачання коштів на управління державним боргом, до цього часу не прийнято спеціального єдиного закону про загальний державний борг, що є неприпустимим; по-друге, у зв'язку з тим, що основні граничні показники боргової безпеки, які застосовують в Україні, характеризують уже кризову межу боргового стану, доцільно розробити систему показників, які б окреслювали інші стадії боргового стану, розробити стратегію зниження боргової залежності України з метою зменшення видатків на утримання боргу та залучення України на світовий кредитний ринок не тільки як позичальника, а й як кредитора; по-третє, враховувати світовий досвід управління державними запозиченнями, досвід організації ринків державних цінних паперів; по-четверте, необхідно підвищувати рівень інвестиційної привабливості та зменшення можливих ризиків економічного і політичного середовища і, по-п'яте, треба підіймати рівень теоретичного та практичного обґрунтування щодо використання фінансових ресурсів держави та управління державним боргом [19].

На наш погляд, вирішення вищезазначених проблем дозволить значно вдосконалити підходи до моделювання бюджетного процесу, підвищити якість і надійність бюджетних показників.

До початку пікових погашень зовнішнього державного боргу України залишилося близько двох років, але на сьогодні для того, щоб спокійно гасити борги до завершення виборчого періоду у 2019 році, країна не має достатньої кількості бракує власних грошей.

Таким чином на погашення зовнішнього державного боргу протягом 2017–2019 років країна повинна витратити \$8,9 млрд. Якщо сюди додати борг Януковича, який нам невдовзі доведеться повертати, судячи з того, як розгортається судовий процес, то загальна сума сягає майже \$12 млрд.

Торік в 2016 р. золотовалютні резерви (ЗВР) зросли на два мільярди. Водночас мільярд Україна отримала від МВФ, мільярд — від розміщення єврооблігацій під гарантії США та майже два — від інших донорів, на кшталт Світового банку та ЄБРР. Без цих грошей ЗВР зменшилися б на \$1,8 млрд (або девальвація була б значно помітнішою). Позаторік без зовнішньої фінансової допомоги резерви взагалі зійшли б практично до нуля. Цього року ми поки що в плюсі, але в другому півріччі тенденції, імовірно, зміняться. Отже, золотовалютні резерви НБУ загалом зростають тільки завдяки тому, що Україна регулярно отримує фінансову допомогу від донорів. Якщо цієї підтримки не стане, вони почнуть зменшуватися.

На сьогодні країна не має достатньої кількості власних грошей, щоб спокійно гасити борги до завершення виборчого періоду у 2019-му. А тих \$18 млрд резервів, які ми мали на кінець червня, занадто мало, щоб їхнє зменшення на \$12 млрд за 2017–2019 роки не помітили на валютному ринку й серед іноземних інвесторів і щоб воно не мало негативних наслідків.

Найкращим варіантом для України стане використання «золотого правила», яке досить часто використовує Великобританія. Суть цього методу полягає в тому, що держава використовує нові позики лише для інвестування, і в результаті цього вона не лише з легкістю віддає позику та відсотки по ній, але й отримує прибуток. Для України цей спосіб є доцільним варіантом на майбутнє, оскільки він дає змогу забезпечити приріст надходжень фінансових ресурсів до державного бюджету та своєчасне погашення боргових зобов'язань.

На сьогодні Україна на міжнародній арені не вважається добросовісним позичальником, завдяки чому ставки для України зберігаються на рівні 8-9%, тоді як для більшості європейських країн вони не перевищують 3-4% [13]. В таких умовах досить важливим є провадження ефективної боргової політики.

Важливою перешкодою цьому є відсутність належного законодавчого регулювання управління державним боргом. Зокрема, неврегульованими є наступні питання: компетенція органів влади щодо державного боргу; визначення величини, складу та структурних параметрів державного боргу, на які має орієнтуватися відповідна політика; регламентування операцій щодо управління державним боргом.

Стратегічною метою державної боргової політики України має стати залучення фінансових ресурсів для ефективної реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни із одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу та ВВП.

Для того щоб послабити борговий тиск на бюджет і платіжний баланс і створити умови для економічного зростання, Україна повинна добиватися укладання з кредиторами угод про реструктуризацію боргу на умовах зменшення боргових виплат і обміну боргових зобов'язань держави на майнові активи.

Одним з методів зниження боргового навантаження є викуп боргових зобов'язань держави на вторинному ринку, з дисконтом за іноземну валюту. Для цього можуть використовуватися як офіційні валютні резерви країни, так і кредити міжнародних фінансових організацій.

Таким чином, оптимізація боргової політики України потребує розробки та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та стратегічні завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозичкових інструментів фінансування бюджетних видатків. Така стратегія має узгодити дії органів державної влади, уповноважених здійснювати управління державним боргом.

Висновки

Отже, фіскальна політика держави реалізовується державою головним чином через державний бюджет. Роль бюджету в розвитку економічних процесів зазнала значної еволюції. Спочатку бюджет грав роль робочого інструмента фіскальної політики. Супутнім результатом цієї політики був і зростаючий державний борг, що виникав при цьому і збільшення якого стало наслідком щорічного дефіциту. В сучасних умовах етап бюджету став чинником, що спричиняє істотний вплив на хід макроекономічних процесів. Трактуювання такого впливу в макроекономічній теорії неоднозначні.

Існує позитивний взаємозв'язок між розмірами бюджетного дефіциту і державного боргу. Бюджетний дефіцит збільшує державний борг, а зростання боргу, в свою чергу, потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування і тим самим збільшує бюджетний дефіцит. На обсязі бюджетного дефіциту відбиваються всі зміни у величині державного боргу, в тому числі обумовлені впливом інфляції. Саме тому важливо, щоб державна заборгованість вимірювалася також в реальних, а не лише в номінальних величинах.

Існуюче законодавче поле регулювання відносин, що виникають в процесі управління державним боргом та операцій з державною заборгованістю, не відповідає потребам поглиблення ринкового реформування основ макроекономічної політики та функціонування фінансових ринків і їхнього інституційного забезпечення, має несистемний характер. Водночас законодавчого врегулювання потребують система управління державним боргом, підвищення координованості дій центральних органів виконавчої і законодавчої влади та визначення пріоритетів розвитку економіки та напрямів використання коштів від додаткових запозичень.

Звичайно, всі ці заходи не дадуть миттєвого позитивного ефекту. Але майбутній рік не буде згаяно даремно, і до 2018-го може бути закладено фундамент для реального, а не номінального зростання ВВП й оздоровлення економіки. Тільки закладати цей фундамент потрібно вже сьогодні.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про Державний бюджет України на 2017 рік" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Постанова «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2015-2017 роки»: Кабінет міністрів України; Постанова від 29.04.2015 № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/320-2013-%D0%BF>
3. Бондарук Т.Г. Зовнішній державний борг України та механізм його обслуговування. Фінанси України. - 2000. – 380 с.
4. Василик О.Д. Державні фінанси України. КНУ ім. Т. Шевченка - К.: ЦУЛ, 2003. – С. 25-28.
5. Васишин Р. Державний борг України та управління ним. Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України. - Випуск 1. - К.: Вид-во УАДУ, 2006. – С. 15
6. Заверуха П.Л. Правові засади та особливості управління державним боргом України // П.Л.Заверух: // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 35. - Львів, 2007. – С. 240-250.
7. Корнєєв В. Боргові парадокси і орієнтири державних запозичень / Економіка України. - К., 2007. – С.99-103.
8. Кучер Г.В. Управління державним боргом та економічна безпека України. Актуальні проблеми міжнародних відносин - К.: ВПЦ "Київський університет", Інститут міжнародних відносин. - 2011. – С.10.
9. Козюк В.Т. Державний борг. - Тернопіль: Вид-во "Карт-бланш", 2002. – 238с.
10. Лісовенко В.В. Державний зовнішній борг України: оптимізація формування та управління – Монографія. – К.: Світ, 2001. – 222 с.
11. Лютий І.О. Державний кредит та боргова політика України. 2-ге видання [монографія]/ [Лютий І.О., Зражевська Н.В., Рожко О.Д.]; за ред. І.О. Лютого – К.: ЦУЛ, 2008. – 360 с.

12. Новий курс: реформи в Україні. 2016-2018. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2016. — 232 с.

13. Онищук Я.В. Вплив боргової та фіскальної політики на соціально-економічний розвиток. Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку), К: Академія ДПС України, 2008. – С.8-11.

14. Степаненко В.О. Проблеми утворення та обслуговування державного внутрішнього боргу В.О. Степаненко, Т.Г. Боднарук // Фінанси України. - №4. – 2012. – С.42-45.

15. Сарановський О. Боргова безпека // О. Сарановський / Банківська справа. – 2010. – № 4. – С. 60-64;

16. Харлановський П.Р. Державний борг. Структура та методи управління // Вісник НБУ – 2009 – №8 – С. 21-24.

17. Юрій С.І. Бюджетна система України. - К.: НІОС, 2000. – 355 с.

18. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

19. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>